

Kereskedelmi Iskolai Tanárképző Intézet sorsának alakulása a 19-20. század fordulóján

© NAGY Adrienn

Pécsi Tudományegyetem BTK Neveléstudományi Intézet

adrienn.n.z@gmail.com

A középfokú kereskedelmi iskolák Magyarországon

Az első középfokú kereskedelmi iskola a Pesti Kereskedelmi Akadémia már 1857-ben megnyitotta kapuit, de a középfokú kereskedelmi iskolahálózat kiépülése csak az 1868-as kiegyezést követően vett nagyobb lendületet hazánkban. Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter 1872. október 10-én adta ki a kereskedelmi iskolák első szabályzatát. Az ebben foglaltak szerint az alsó fokú szakiskolák mellett működtek a háromosztályú közép kereskedelmi iskolák és a felsőbb kereskedelmi iskolák. A közép kereskedelmi iskolákra vonatkozó szabályzat rendtartása a következőket tartalmazta: „*a három osztályú kereskedelmi tanintézet nyilvánossági joggal ruháztatik fel: ez intézet e mellett főgimnázium vagy a főreáltanodával egyenlő rangba helyeztetik, s mindazon kedvezményekben részesül, melyek ezen intézeteket törvény szerint megilletik: például, hogy az itt végzett növendékek katonai kötelezettségük kitöltésében az egy évi önkéntességre jogosítva vannak*” (Schack & Vincze, 1930:259). A közép kereskedelmi iskolába azok a tanulók jelentkezhetek, akik elvégezték a gimnázium, a reál vagy a polgári iskola negyedik osztályát, illetve azok a fiúk, akik betöltötték a 14. életévüket és a felvételi vizsgán megfelelték. Majd 1881-ben kiegészítették ezt a szabályzatot azzal, hogy az egy éves önkéntességre csak azok a diákok tarthatnak igényt, akik a gimnázium, reál- vagy polgári iskola négy alsó osztályát sikeresen elvégezték és a kereskedelmi befejezése után sikeres záróvizsgát tettek. Az 1880-as évek közepétől egyre több közép kereskedelmi iskola nyitotta meg kapuit (pl. Budapesten négy, Brassóban, Debrecenben, Temesváron, Székesfehérváron, Pécsen, Kolozsváron, Fiumében, Sopronban, Pozsonyban, Szegeden, Zalaegerszegen, Miskolcon) köszönhetően annak, hogy megnövekedett ezen iskolatípusba jelentkező diákok száma. Ellentétben a reáliskolával, a kereskedelmi iskolában egy évvel korábban fejezheték be tanulmányaikat, ráadásul az egy éves önkéntességi jog – azaz az úriemberré válás egyik alapvető kritériuma – így is biztosítva volt. Még inkább megnövekedett ezen iskolatípus népszerűsége, amikor 1883-ban elfogadták a köztisztviselők minősítéséről szóló törvényt, amely a kereskedelmi iskolát végzett tanulóknak a középiskolát végzettekkel megegyező jogokat biztosított. Mindez azt jelentette, hogy a polgári iskolai végzettség a köztisztviselői alkalmazás szempontjából egyenértékű volt a négy középiskolai végzettséggel, valamint (az általában polgárra épülő) közép (majd felső) kereskedelmi iskolai végzettség a gimnáziumban/reáliskolában szerzett nyolc középiskolai végzettséggel (Nagy, 2000:1314).

A közép kereskedelmi iskolák az 1890-es évektől váltak igazán népszerűvé a diákok körében, ezt jelzi az iskolák és a tanulók számának növekedése is. A 1890-es évek közepén már összesen 37 kereskedelmi iskola működött (hat a fővárosban, 31 vidéken) 5810 tanulóval (Schack, 1896:51). Az 1895-ös esztendő jelentős változást hozott a kereskedelmi szakiskolák életében, ugyanis ekkor lépett életbe a Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter által kibocsátott 44.001. számú rendelet,

amelynek értelmében az eddig használt elnevezéseket, mint közép kereskedelmi, kereskedelmi akadémia, felsőbb kereskedelmi iskola megszüntették és egységesen a felső kereskedelmi elnevezést vezették be. Az 1895-ben elfogadott rendelet előírásának megfelelően a diákok tanulmányaik végén tett záróvizsgáját hivatalosan is érettséginek nevezték.

A felső kereskedelmiben érettségizett tanulók száma évről évre folyamatosan emelkedett, 1884-ben 236, 1890-ben 586, 1895-ben 1023, míg 1901-ben már 1414 tanuló tett sikeres érettségi vizsgát, amely az összes érettségiző (198 gimnáziumban és reáliskolában 3290 fő érettségizett) 42%-a volt (Schack, 1903:79). Amint azt a fentiek alapján is láthattuk, az iskolatípus a századfordulón már igen nagy népszerűségnek örvendett, így számuk országszerte gyorsan növekedett, mindez azonban szinte megoldhatatlan helyzet elé állította a szaktanárképzést. A XIX. század végén az iskolatípus legnagyobb hiányossága – a korabeli tanfelügyelői jelentések alapján – a gyakorlati képzést elősegítő felszerelésen kívül, kétségtelenül a kellően képzett szaktanár.

A kereskedelmi szaktanárképzés első lépései a XIX. században

A középfokú iskolákban tanítandó kereskedelmi szakok tanárjelöltjeinek képzéséről először a már említett, Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter által 1872-ben kiadott, a kereskedelmi iskolák első országos szervezete rendelkezett. Az ebben megfogalmazottak szerint a középkereskedelmi tanintézetekben a magyar, a német nyelv és irodalom, a mennyiségtan és mértan, a világtörténelem és Magyarország története, a természetrajz és természettan, valamint a vegytan olyan tanárok által tanítható, akik főreáliskola és gimnázium számára előírt – az adott tantárgyra vonatkozó – tanári képesítéssel rendelkeznek. A kereskedelmi és váltójog, valamint a nemzetgazdaságtan, a kereskedelmi számtan, a könyvvitel, a kereskedelmi ismeret, a kereskedelmi levelezés, a kereskedelmi földrajz és történelem, valamint az áruismeret tantárgy oktatóinak képesítése az ideiglenesen a József Műegyetemen működő reáltanodai tanítók képesítését megvizsgáló bizottság feladata lett. A kereskedelmi és váltójog, valamint a nemzetgazdaságtan oktatói jogtudori végzettségűek, vagy az államvizsgálat mindhárom szakát jó eredménnyel teljesítők is lehettek. Megjegyzendő, hogy a József Műegyetem akkori közigazgatási szakosztályán a kereskedelmi diszciplínáknak is voltak tanszékeik (1884/85-ben szűnt meg az utolsó két tanszék a könyv- és a számvitelteni), tehát így logikusnak tűnt ideiglenesen a középkereskedelmi iskolai tanárok képesítését a reáltanodai vizsgálóbizottság feladatai közé emelni (Dengl, 1925).

Így a reáltanodai tanárvizsgálati bizottságba külön, az egyes tárgyaknak megfelelően újabb bizottsági tagokat (vizsgáztatókat) neveztek ki. A fenti tárgyak esetében a vizsga házi és zárt dolgozatot, szóbeli vizsgát és egy próbaelőadását foglalt magába. A szaktanári vizsgálatok esetében nem alkottak új szabályzatot, hanem a már meglévő reáltanodai tanárvizsgálatok szabályzatát egészítették ki a fentieknek megfelelően. Azaz a szabályzat „jelentkezés a vizsgálatra” 2. §-át úgy módosították, hogy „a gimnázium, a reáltanoda, illetőleg egy nyilvános kereskedelmi tanintézet valamennyi folyamának teljes befejezése felől bizonyítványt ad” (Kereskedelmi iskolák szervezete, 1872:11).

A közép kereskedelmi iskolák újabb, 1884-ben kelt, majd 1885-ben módosított szervezete a tanárképzésben is némi változást hozott (Kereskedelmi iskolák szervezete, 1885:15). A kereskedelmi számtan, a könyvvitel, a kereskedelemismeret,

a kereskedelmi levelezés, valamint az áruismeret és iparműtan előadásra a tanárok képesítése a középiskolai tanárok képesítésre rendelt bizottságára ruháztatott. Ugyanis 1875-ben, az 1863-ban megszervezett a reáliskolai és az 1862-ben létrejött gimnáziumi tanárvizsgáló bizottságot középiskolai tanárvizsgáló bizottsággá egyesítették, miután a József Műegyetemen 1870-ben megalapított reáliskolai tanárképző intézetet, illetve a budapesti tudományegyetem bölcsészettudományi kara mellett működő gimnáziumi tanárképző intézetet 1873-ban szintén összevonták (Dengl, 1925).

A kereskedelmi iskolák szaktárgyait három csoportra osztották: az elsőbe tartozott a könyvvitel, a kereskedelmi ismeret és levezés, a másodikba a mennyiségtan és a kereskedelemi számtan, míg a harmadikba az áruismeret, a vegyi és mechanikai iparműtan. A szabályzat értelmében azok a tanárjelöltek, akik az első csoportba tartozó szaktárgyakból kívántak vizsgát tenni, a vizsgálatra jelentkezésnél kötelesek voltak „kimutatni” hogy gimnáziumot, reáliskolát, vagy egy nyilvánossági joggal felruházott kereskedelmi középiskolát sikeresen elvégeztek, és a „birodalom” valamely tudományegyetemén az általános nevelés-oktatás, valamint e csoporthoz tartozó szaktárgyakat négy féléven át hallgatták, illetve ezen kívül legalább egy évet valamely nagyobb gyakorlati üzletben töltöttek. A második és harmadik csoportba tartozó tárgyakat választó tanárjelöltektől a középiskolai tanárookra is előírt előképzettséget kívánták meg, azzal a különbséggel, hogy az egyetemi tanulmányok megkezdésére valamely középkereskedelmi iskolai zárvizsgálati bizonyítvány is elégséges volt. Mindemellett mindhárom szakcsoport esetén a képesítés megszerzésének fontos feltétele volt, hogy a jelölt a magyar nyelvet „teljesen bírja”, melyet az írásbeli és a szóbeli vizsgálat alkalmával a vizsgálóbizottság külön ítélte meg. Az új szabályzat első paragrafusa a képesítés megszerzésének helyéül a Budapesti Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottságot jelölte meg, amelynek keretein belül, mint szakbizottság működött a felső kereskedelmi iskolai vizsgáló bizottság.

A VKM 1895. évi 44.001. számú, a középfokú kereskedelmi iskolák átalakítását célul kitűző rendelet a szaktanárképzés tekintetében is változásokat hozott. Az 1895-ös szervezet mélyítette és egyben kiterjesztette a kereskedelmi iskolai képesítést azzal, hogy a kereskedelmi tárgyak esetében is egyetemi tanulmányokat kívánt meg (Schack & Vincze, 1930). A tanárjelölteknek már a második év végén alap, a negyedik év végén pedig szakvizsgálatot kellett tenni, majd egyéves tanítási gyakorlat után a képzés a harmadik pedagógiai vizsgálattal zárult. A jelöltek a felső kereskedelmi iskolai tanárvizsgáló bizottság előtt tettek vizsgát. A vizsgabizottság tagjait a VKM nevezte ki, amelybe a kereskedelmi miniszter egy főt delegált. A felső kereskedelmi iskola szaktárgyai továbbra is három csoportba osztódtak: az elsőbe a könyvvitel, a kereskedelmi ismeretek és levezés tartozott, ezt megelőzte egy alapvizsga magyar és német nyelvből, a másodikba a kereskedelmi és politikai számtan, ennek feltétele egy mennyiségtanból és természettanból tett alapvizsgálat, végül a harmadikba a földrajz, a vegytan és az áruismeret került, melyek földrajzból és vegytantánból tett alapvizsgát kívántak meg. Tehát a fenti szaktárgyakból azok jelentkezhetnek vizsgára, akik a felső kereskedelmi iskolai tanári alapvizsgálaton sikeresen megfelelték, illetve az általános nevelés-oktatás valamint az adott csoporthoz tartozó szaktárgyakat legalább négy féléven át az egyetemeken valamelyikén hallgatták. A tanárjelöltek közül előnyben részesültek azok, akik valamely nyilvános felső kereskedelmi iskolánál egy próbaévet jó eredménnyel már eltöltöttek.

A VKM az 1895-ös szervezetet egy átmeneti intézkedéssel egészítette ki 1896. december 25-én kelt 70.883. sz. rendeletében, amelyet megküldött valamennyi önálló- és polgári iskolával kapcsolatos felső kereskedelmi iskola igazgatóságának. A rendelet célja elsősorban az volt, hogy a polgári iskolákkal kapcsolatos felső kereskedelmi iskolák tanárainak képesítését ideiglenesen rendezze. A rendelet kimondta, hogy mindazon okleveles polgári iskolai tanítók, akik az 1895. évi augusztus 20-án kibocsátott rendelet előtt már legalább három éven át kereskedelmi szaktárgyat tanítottak, engedélyt nyerhetnek arra, hogy az előírt előtanulmányok és az alapvizsgálat teljesítése nélkül közvetlenül felső kereskedelmi szakvizsgálatra jelentkezzenek, és szaktanári képesítést szerezzenek (Schack & Vincze, 1930). Mindezen intézkedések ellenére továbbra is komoly gondot okozott a szaktanárhiány, amelynek okait nem csak az önálló tanárképző intézet hiányában látták. A felső kereskedelmi iskolák tanárai közül többen úgy vélték, hogy önmagában nem az a gond, hogy a tanárjelöltek képzése az egyetemen (és műegyetemen) zajlik, hanem a következő három fő kérdésben látták a probléma gyökerét: a tanárképzés rendezetlen és nem célirányos képzésében, a tanárok nyomorúságos anyagi helyzetében, valamint a VKM nem eléggé méltányos adminisztrációs eljárásában (Reich, 1895). Véleményük szerint a legfőbb gond, hogy az elsajátítandó tudománymennyiség legnagyobb része nem kifejezetten a tanárjelöltek számára adatott elő az egyetemen, hanem elsősorban a jogászoknak, gyógyszerészeknek, teológusoknak stb. Míg a tanárjelölteknek maguknak kellett a kurzusok közül megkeresni azokat, amelyekre valószínűleg szükségük lehet ahhoz, hogy a kellő tudást elsajátíthassák és végül sikeres vizsgát tegyenek. Ráadásul kimondottan kereskedelmi szaktárgyakból előadásokat nem igen hirdettek meg, amiben nyilván szerepet játszott, hogy e szakok tanszékei maguk sem voltak betöltve. Ráadásul mivel a kurzusok nem épültek egymásra és a speciál kollokviumokat nem hirdették meg rendszeresen, így a vizsga anyagának jelentős részét a hallgatónak maguknak kellett önállóan elsajátítani.

Mindemellett bírálták a tanárvizsgálati követelményt is, amely nem határozta meg pontosan, hogy hány órát kell hallgatni a szaktárgyakból, hanem heti 10 órával, ahogy más egyetemista, így a szaktanárjelölt is rendes hallgató lehetett, és akár ugyanazt az órát több féléven át újra és újra hallgathatta, ugyanis vizsgára jelentkezéskor nem volt jelentősége annak, ki hány és mely kurzuson vett részt, illetve kollokvált-e egyáltalán. A kereskedelmi szaktanári pálya népszerűtlenségéhez minden bizonnyal hozzájárult, hogy a szaktanári fizetések nagyon alacsonyok voltak, és csak lassan, igen kismértékben emelkedtek a pályán eltöltött évek arányában.

Habár láthattuk az 1895-ös szervezet előrelépést jelentett a kereskedelmi szaktanárképzés terén, azonban számos hiányossága is akadt. Ezek között kell megemlíteni, hogy bár a szabályzat szerint a mennyiségtan és a természetan tantárgyakat középiskolára képesített tanárok taníthatták, ám mivel a felső kereskedelmi iskola csak három éves volt, így az iskolák többségében e két tárgy nem tette ki az egy „tanszékre” kívánt heti 18 órát. Ebből adódóan rendes tanárt nem tudtak alkalmazni csak bejáró, óraadó középiskolai tanárt, ami nem a legszerencsésebb megoldás volt, ráadásul sokszor nem is találtak ilyen – a főállása mellett plusz órát vállaló – tanerőt.

Kereskedelmi Iskolai Tanárképző Intézet megszervezése

A fent említett hiányosságok alapján is megállapíthatjuk, hogy igen komoly nehézségekkel küzdött a kereskedelmi szaktanárképzés hazánkban a XIX. század végén. Habár a VKM a kereskedelmi iskolák mindhárom (1872, 1885, 1895) szervezetében szabályozta a szaktanárképzést, ám a gyakorlatban kevés eredményt sikerült elérni, ugyanis vizsgára jelentkező tanárjelöltek alig akadtak. A Kereskedelmi Szakiskolai Tanárjelöltek Egyetemi Körének és a Kereskedelmi Szakiskolai Tanárok Országos Egyesületének 1894-ben tartott második kongresszusán a tanárképzésről a következőképpen vélekedtek: „*Mindamaz ismeretek, amelyek a tanári vizsga tárgyát alkotják s amelyeket később a gyakorlatban érvényesítenünk kell, nem adják elő sem a m. kir. tudomány-, sem a kir. József-műegyetemen, így tehát mi egyedül önképzésre vagyunk utalva*” (Dengl, 1925:19). A szaktanárképzés ügyének megoldása az 1890-es évek végére egyre sürgetőbbé vált. Hiszen amíg az 1884-es szervezet kibocsátásakor 9 önálló felső kereskedelmi iskola működött az országban, addig 1895-ben már 33, 1897-ben pedig 37. Így a tanárhiány és egyúttal a tanárképzés ügyének rendezése azonnali megoldást kívánt a korszak végén.

Az 1897. június 6-7-én tartott Kereskedelmi Szakiskolai Tanárok Országos Egyesületének közgyűlésén többen úgy vélték, hogy a szaktanárképzést a párizsi École Normale Supérieure mintájára kereskedelmi főiskolák keretein belül lehetne megoldani, mivel véleményük szerint az egyetem – amely maga is azt hirdette, hogy tanárképesítést és nem tanárképzést nyújt – túlságosan „tudományos” képzést ad, és sem előadásainak megállapításában, sem a kolokviumok sorrendjének meghatározásában nincs tekintettel a tanárjelöltek szükségleteire, sőt a belépő hallgatók még útmutatást sem kaptak arra nézve, hogy mit és milyen sorrendben hallgassanak. „E rendszer mellett aztán a tanárjelölt nem ritkán olyan kolokviumokhoz jut tanulmánya kezdetén, melyet csak tanpálya végén kellene hallgatnia, tárgyának egy részét előadva soha nem hallja, mert az egyetemi tanár előadásainak megválogatásánál nem arra törekszik, hogy a tudomány egészéről áttekintést adjon, hanem inkább az ő rengeteg tudásának akarja kathedráján bizonyítékát adni egyes részletek aprólékos feldolgozásával, mely specializálás egyetemünket és tudományos irodalmunkban már valóságos beteggé vált” (Kiss, 1896:377-378). Önálló kereskedelmi főiskola felállítását javasolták, melynek a legfőbb feladata a szaktanárképzés lett volna.

Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter 1898. május 27-én kelt 26.992. sz. rendeletével megbízta König Gyula miniszteri tanácsost, a felső kereskedelmi iskolák miniszteri biztosát, Scholtz Ágoston egyetemi tanárt és Schack Béla kereskedelmi akadémiai tanárt, hogy egy felállítandó kereskedelmi iskolai tanárképző intézet szervezeti szabályzatát dolgozzák ki (Értesítő, 1908:3). A június végére elkészült szabályzatot a miniszter változtatások nélkül elfogadta, és ez év szeptember 7-én kelt 56.900. sz. VKM rendelettel útjára indította az immáron önálló Kereskedelmi Iskolai Tanárképző Intézetet, melynek vezetésével Dr. Scholtz Ágostont a budapesti tudományegyetem tanárát bízta meg. Az intézet tanításterve – amelynek értelmében a tanárképző legfőbb feladata, hogy a felső kereskedelmi iskolai tanárjelölteknek útmutatást valamint az egyetemen és a műegyetemen elő nem adott szaktárgyakból alapos oktatást nyújtson, megadván a lehetőséget a megfelelő szakirányú és pedagógiai gyakorlat megszerzésére is – 1920-ig lényegében nem változott. Az új intézet 1898 őszén önálló épület hiányában a Budapesti Kereskedelmi Akadémia Alkotmány u. 11. szám alatti épületében kezdte

meg működését egyetlen szervezett állás nélkül, pusztán egy irodai alkalmazottal és 49 hallgatóval.

A tanárképző intézet hallgatói azok a kereskedelmi iskolai tanári pályára készülő, egyszersmind a pesti tudományegyetem és a műegyetem rendes vagy rendkívüli hallgatói lehettek, akik a tanárképző igazgatóságánál félévről félévre beiratkoztak. A tanárképző intézet speciális előadásai és gyakorlatai egyrészt a tudomány- és a műegyetem, másrészt pedig a Budapesti Kereskedelmi Akadémia épületének termeiben folytak. A speciális előadások a felső kereskedelmi iskolák számára az 1895-ben kiadott szervezet szakcsoportjait figyelembe véve a következőket tartalmazták:

- A) szakcsoport tárgyai: könyvvitel, kereskedelmi ismeretek és levelezés (alapvizsga tárgyai: magyar és német nyelv és irodalom)
- B) szakcsoport tárgyai: kereskedelmi politikai számtan (alapvizsga tárgyai: mennyiségtan és természettan)
- C) szakcsoport tárgyai: földrajz, vegytan, áruismeret (alapvizsga tárgyai: földrajz és vegytan)

Tehát a tanárképző intézet elsősorban a szakvizsgálatra készítette fel hallgatóit, míg az alapvizsgálatához szükséges ismereteket a tudományegyetem bölcsészka biztositotta. A szaktanári bizonyítvány megszerzéséhez az alapvizsgák mellett a fenti szakcsoportok körébe tartozó ismeretek elsajátítását sikeres szakvizsgával igazolta a jelölt (Berki, 1995).

Ha megvizsgáljuk a szaktanárképző kurzusainak óraszámait, láthatjuk, hogy ezek igen alacsonyok voltak, ugyan 1898-ban létrejött egy önálló intézet, ez azonban a szakképzésnek csak csekély részét vállalt magára, hiszen a képzés döntően az egyetemeken folyt.

1. táblázat. Az 1898/99. tanév első és második szemeszterében a kereskedelmi tanárképző intézetben meghirdetett kurzusok

Előadások	Előadás heti óraszám	Gyakorlat óraszám
Politikai számtan	2	2
Valószínűség számítása	1	-
Kereskedelmi számtan	2	2
Könyvviteltan	2	2
Levelezés és kereskedelmi ismeretek	2	2
Kereskedelmi földrajz	2	-
Gyakorlatok mechanikai technológiából	-	2
Bevezetés a közgazdaságtanba	2	-
Magyar kereskedelmi stílus	1	-
A kereskedelmi oktatás története	1	-
Francia kereskedelmi nyelv	-	3
Német kereskedelmi nyelv	-	3
Összesen	15	16

Forrás: *Értesítő*, 1900:36

Az 1900/01-es tanévtől a tanárjelöltek képzésébe bekapcsolódott a Budapesti Kereskedelmi Akadémia, ebben az évben létrehozott két éves akadémiai (főiskolai) tanfolyama is. A jelöltek e két évfolyamú tanfolyam bármely előadását a tanárképző intézet leckekönyvébe felvehették, és ingyen látogathatták. Az 1901/02-es tanévtől az első két évfolyam kereskedelmi szaktárgyainak oktatása teljes egészében átkerült a Budapesti Kereskedelmi Akadémia tagozatára, amelynek egyúttal felső

kereskedelmi iskolája a tanárképző gyakorló iskolája is lett. Jelentős változást hozott a tanárképző intézet életében, hogy a VKM 1903. május 19-én kiadott 24.788. számú rendelete, – arra hivatkozva, hogy a kereskedelmi iskolai tanári pályára készülők és a már eddig is képesítettek nagy száma nincs természetes arányban a tényleges szükséglettel – a felvehető hallgatók számát 10 főben korlátozták (1899/1900-ban 60, 1900/01-ben 62, 1901/02-ben 70 főt vettek fel) (Értesítő, 1903:7). Kizárólag jelesen végzett tanulók nyerhettek felvételt. A hallgatók létszámát az 1910. évi 12.929. számú VKM rendelet 15, míg az 1913. évi 32.362. sz. 25 főben maximálta, végül az 1914. évi 52.217. számú rendelet – az újfent jelentkező tanárhiány miatt – az előbbi korlátozásokat hatályon kívül helyezte.

A már említett pedagógiai vizsgálatot az 1908. január 21-én kelt 3512. számú VKM rendelet tette kötelezővé, amellyel egyúttal a tanári képesítő bizonyítvány helyébe felső kereskedelmi iskolai tanári oklevél lépett. A fent említett rendelettel egyúttal a felső kereskedelmi iskolai tanárságnak azon hön óhajtott vágya is teljesült, hogy formailag is jogos alapot nyert a középiskolai tanársággal való egyenlő bánásmód elvét hangoztató régi követelése. Ugyanis az 1895-ös szabályzat a vizsgálatok anyagát úgy alapította meg, hogy a felső kereskedelmi iskolai tanárok képesítése megfeleljen a magyar középfokú iskolában működő tanárral szemben támasztott összes követelménynek, ám oklevelet nem csak képesítő bizonyítványt adott. Megkövetelte, hogy a tanár tökéletesen „bírja nemzetének nyelvét és ismerje irodalmát, „jó tanító és nevelő legyen”, megfelelő elméleti és gyakorlati szaktudással és legalább „egy modern nyelvben szaktanulmányai, de általános műveltség nézőpontjából is szükséges jártassággal rendelkezzen” (Dengl, 1925:5). Tehát a követelmény az állam részéről a középiskolai és a felső kereskedelmi iskolai tanárral szemben is ugyanaz volt, ám a végzettség megszerzése után az „elbánás” és a megélhetés már közel sem. A középiskolai tanárjelöltet az oklevelének megszerzését követően általában helyettes tanárnak 1600 koronáért alkalmazták, majd rövid idő után rendes tanárrá nevezték 2400 korona fizetéssel (Turczér, 1902:204). Ezzel szemben egy felső kereskedelmi iskolai tanárjelölt, ha megszerezte képesítését jobb esetben megbízott tanári státuszt nyerhetett (a megbízás egy tanévre szólt, tehát június végén megszűnt) 1200 koronáért, de utazási és egyéb támogatásokban nem részesülhetett, ha szerencséje volt, bekerülhetett valamely polgári vagy felső kereskedelmi iskolába rendes tanítónak, ami ugye közel sem volt egyenlő a rendes tanári állással. Így tanár nem csak tanító lett, amivel egyúttal az óraszámja 22-re emelkedett (megbízott tanárként 13-20 heti óra). Ezt követően minimálisan három évet kellett várni arra, hogy rendes tanári kinevezést nyerjen. A felső kereskedelmi iskolai szervezet 1. § szerint az igazgató álláson kívül még négy rendes tanári állás volt betölthető, ám még 1902-ben is 10 iskolában 18 ilyen állás várt betöltésre. A tanári állásokat az 1896. évi 15.640. sz. miniszteri rendelet alapján hivatalosan pályázat útján lehetett betölteni, azonban 1899-1902 között egyetlen állás sem került kiírásra a 19 állami iskolában, miközben nehezen képzelhető el, hogy folyamatosan tanárhiánnyal küzdő iskolák egyikében sem üresedett meg rendes tanári állás. Mindennek hátterébe az a bevett gyakorlat állt, hogy az állásokat pályázat nélkül töltötték be.

Kereskedelmi tanárképző intézet hallgatói

A középkereskedelmi iskolák az 1890-es évek közepéig folyamatos tanárhiánnyal küzdöttek, aminek következtében tanáraiknak többsége „bejáró és óraadó” volt. Az 1890/91-es tanévben 27 kereskedelmi iskolában 97 intézeti tanárra 192, míg 1896/97-ben 230-ra (355) 130 bejáró és óraadó tanár esett (Dengl, 1925:27-28.). Némi enyhülést jelentett a VKM 1896. évi 70.883. számú rendelete, amely lehetővé tette a polgári iskolai tanítóknak, hogy kereskedelmi iskolai tanárvizsgálatot tegyenek és továbbiakban is felső kereskedelmi iskolában tanítsanak. Az 1898-ban megnyíló tanárképző intézettel olyannyira sikerült fedezni a tanárszükségletet, hogy 1901/02-es tanévben már főleg is mutatkozott a kereskedelmi iskolai tanároknak, így ahogy már a fentiekben láthattuk 1903-tól jelentősen korlátozták a felvehető hallgatók létszámát, amelynek következtében a kapukat megnyitó újabb felső kereskedelmi fiú és leányiskolák megnövekedett száma miatt, újfent tanárhiány keletkezett. Habár 1914-ben eltörölték a létszámkorlátot, azonban ezzel hosszú éveken át sem sikerült a tanárhiányt megoldani, ugyanis az első világháború alatt sok tanár esett el vagy került évekre fogságba, az így kiesettek pótlása komoly gondot jelentett az 1910-es évek végén.

A tanárképző intézet első tíz esztendejében a beiratkozott hallgatóknak 81.37%-a felső kereskedelmi, 8.33% gimnáziumi, 2.45% reáliskolai, 3.92% elemi iskolai tanítóképzői, míg 3.92% polgári iskolai tanítóképzői végzettséggel iratkozott be (Értesítő, 1908). 1909-1918 között majd felére csökkent a felső kereskedelmi iskolát végzettek aránya (46.38%) és jelentősen megnőtt a gimnáziumi érettségivel jelentkezőké (53.62%).

2. táblázat. A Felső Kereskedelmi Iskolai Tanárképző Intézet beiratkozott hallgatóinak száma 1898-1918 között

Tanév	1898/99-1902/03	1903/04-1907/08	1908/09-1913/14	1914/15-1917/18
Hallgatói létszáma (fő)	307	165	268	253

Forrás: Az iskola évente kiadott értesítői

A tanárképző hallgatóinak 1898-1918 között átlagban 50%-a az izraelita, míg 31%-a római katolikus felekezethez tartozott. Az izraelita felekezeti hallgatók magas aránya nem meglepő, hiszen tudvalevő, hogy a korszakban a felső kereskedelmi iskolák tanulójának is közel fele e felekezethez tartozott és bár láthattuk, hogy az 1910-es évektől csökkent a kereskedelmi középiskolából a tanárképző jelentkezők aránya, de átlag 50%-os arányuk továbbra is megmaradt.

3. táblázat. A Felső Kereskedelmi Iskolai Tanárképző Intézet hallgatóinak felekezeti megoszlása 1898-1918 között

Felekezet	1898/99-1907/08 tanév %	1908/09-1917/18 tanév %
Római katolikus	29.41	32.68
Református	6.37	9.89
Evangélikus	7.35	6.66
Görög keleti	1.47	2.58
Görög katolikus	-	0.45
Izraelita	52.46	47.74
Összesen	100	100

Forrás: Az iskola évente kiadott értesítői

Az 1898-1908 között beiratkozott 472 hallgató közül 204 fő fejezete be négyéves képzést (24.50% csak egy, 15.20% kettő, 8.91% három, 9.13% négy, 7.24% öt féléven át folytatta tanulmányait), akik közül 84 fő tett végül szaktanári vizsgát, tehát a nyolc félévet sikeresen befejező hallgatóknak is csak kevesebb, mint a fele (41.17%) jutott el a képesítésig. A beiratkozottaknak mindössze a 17.8%-a kapott képesítést (Értesítő, 1908). A szakképesítést szerzett 84 főből 71 fő nyert alkalmazást az országban ekkor működő 41 felsőkereskedelmi iskolák közül 31 valamelyikében. A többi 13 szakképzett tanár közül öten tisztviselői pályára léptek, négy polgári, egy elemi iskolában tanít, háromnak pedig csak átmeneti alkalmazása volt. Az 1907/08-as tanévben a 41 felső kereskedelmi iskolában összesen 306 tanár volt teljes óraszámmal alkalmazva, akiknek 23.20%-a a fővárosi kereskedelmi tanárképzőben szerezte képesítését. Jelzésértékű, hogy a 306 tanárból csak 245 főnek volt végleges rendes tanári állása, 61 fő pedig csak helyettes, óraadó tanári alkalmazásban volt. A tanárképzőben végzett és a felső kereskedelmi iskolában elhelyezkedett 71 tanár közül csak egynek volt rendes tanári állása (Értesítő, 1908, 13). A 1898-1916 között beiratkozott 854 hallgató közül 168 fő szerzett szaktanári képesítést (köztük 15 nő). Végzetek közül 56 fő felső kereskedelmi iskolai tanári oklevelet, 16 fő középiskolai tanári okleveléhez felső kereskedelmi iskolai kiegészítő bizonyítványt, míg 90 fő felső kereskedelmi iskolai tanári képesítő bizonyítványt szerzett (Magyar Kir. Állami..., 1915).

Összességében megállapíthatjuk, hogy az érettségit adó felső kereskedelmi iskolák működésében a korszakban mindvégig komoly nehézséget okozott a szaktanárhiány, amely eleinte a részben az önálló szaktanárképző intézet hiányában – melynek megszervezésére közel 60 évet kellett várni –, majd a tanárképző megnyitása után a hallgatói létszámnak a nem megfelelően átgondolt korlátozásában keresendő. Habár a korlátozást megszüntették, aminek következtében megnőtt a tanulói létszám, azonban a lemorzsolódás rendkívül magas volt (1898-1916 között beiratkozott hallgatóknak 19.67%-a szerzett képesítést), köszönhetően annak, hogy gyakorlatilag három vizsgát kellett tenni és szaktárgyáról lévén szó ez igen komoly próbatételt jelentett a képzést többségében munka mellett végző vidéki tanároknak.

Irodalom

- BERKI Éva (1995): A Kereskedelmi Tanárképző Intézet. In: Szögi László & Zsidi Vilmos (szerk.): *Tanulmányok a magyarországi közgazdasági felsőoktatás történetéből* (pp. 99-116). Budapest: Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem.
- DENGL János (1925): *A hazai felső kereskedelmi iskolai tanárok képzésnek és képesítésének multja és jelen állapota*. Budapest: Franklin.
- A felső kereskedelmi iskolák szervezete* (1895): Budapest: Egyetemi nyomda.
- Kereskedelmi Iskolai Tanárképző Intézet második értesítője 1899-1900-ról* (1900): Budapest: Márkus Samu Könyvnyomda.
- Kereskedelmi Iskolai Tanárképző Intézet ötödik értesítője 1902-1903-ról* (1903): Budapest: Márkus Samu Könyvnyomda.
- Kereskedelmi Iskolai Tanárképző Intézet tizedik értesítője 1907-1908-ról* (1908): Budapest: Márkus Samu Könyvnyomda.
- A kereskedelmi iskolák szervezete* (1872): Buda: Magyar Kir. Egyetemi Nyomda.
- A kereskedelmi iskolák szervezete* (1885): Magyar Kir. Egyetemi Nyomda, Budapest.
- KISS Sándor (1896): A kereskedelmi szakiskolai tanárképzés. *Kereskedelmi Szakoktatás*, 5 (9-10), 369-393.

- Magyar Kir. Állami Kereskedelmi Iskolai Tanárképző Intézet tizenhetedik évkönyve az 1914-1915. évről* (1915): Budapest: Egyetemi Bölcsészeti Kar
- NAGY Péter Tibor (2000): A húszas évek középiskola-politikájának kialakulása. *Századok*, 6. 1313-1334.
- REICH Manó (1895): A tanárhiány okai. *Kereskedelmi Szakoktatás*, 3 (7-8), 240-244.
- SCHACK Béla (1896): *Kereskedelmi iskoláink és a tanáraink a millennium esztendejében*. Budapest: Lampel Róbert.
- SCHACK Béla (1903): *Kereskedelmi iskoláink múltja és jelene*. Budapest: Lampel Róbert Könyvkereskedése.
- SCHACK Béla & VINCZE Frigyes (1930): *Kereskedelmi oktatásügy fejlődése és mai állapota Magyarországon*. Budapest: Franklin-Társulat.
- TURCZER János (1902): Min kellene változtatni. *Kereskedelmi Szakoktatás*, 9 (6), 203-207.